

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ НА ОСНОВІ ЕТНІЧНИХ ТРАДИЦІЙ

HEALTH-PRESERVING INTERVENTIONS BASED ON ETHNIC TRADITIONS

Притула О. Л.¹, Богдановський І. В.², Аніщенко М. А.³

¹Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

²Навчально-науковий інститут охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

³Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, Україна

¹ORCID: 0000-0001-8800-8207

²ORCID: 0009-0008-4325-5413

³ORCID: 0000-0001-6342-4829

Prytula O. L.¹, Bohdanovskiy I. V.², Anishchenko M. A.³

¹Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

²Institute of Healthcare of the National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine

³Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Zaporizhzhia, Ukraine

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2025.19.2.23>

Анотації

Мета статті: проаналізувати здоров'язбережувальні інтервенції на основі етнічних традицій, визначити їхні вплив та значення в системі заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я населення, запобігання виникненню хвороб та збільшення тривалості життя, окреслити шляхи впровадження в систему охорони здоров'я.

Матеріал та методи. У статті досліджувалися праці вчених із питань збереження здоров'я на основі українських етнічних традицій та козацької медицини, історичні та біографічні джерела, міжнародно-правові акти, нормативно-правові акти України, що регулюють питання охорони здоров'я. Використовувалися методи аналізу, синтезу, дедукції, індукції, екстраполяції, системно-структурний та доктринальний методи.

Результати. Проаналізовано здоров'язбережувальні інтервенції на основі етнічних традицій оздоровлення. Розглянуто понятійний апарат здорового способу життя і його компонентів. Запропоновано систему компонентів здоров'я і розвитку людини в контексті семи чинників, що впливають на процес здорового існування людини в природі та соціумі. Визначено поняття «здоров'я» у контексті семифакторної системи збереження здоров'я. Зазначено неповне визначення традиційно прийнятого поняття «здоров'я» у філософському аспекті. Визначено різницю між поняттям щодо здоров'я як «стан» та «процес».

Розглянуто аспекти семи факторів здоров'я людини: фізичний, фізіологічний, психічний, енергетичний, духовний, соціальний, родовий. Показано невідповідності сучасних правових визначень із філософськими аспектами цих понять. Зазначено основне поняття щодо здоров'я людини як «життєві сили» в контексті етнічних традицій. Описано народні вірування, світоглядні бачення щодо здорового способу життя, його традицій.

Охарактеризовано визначення фізичного, фізіологічного, психічного, енергетичного, духовного, соціального, родового здоров'я. Визначено зв'язки між цими складниками здорового способу життя.

Показано й описано традиції здорового способу життя українського народу, зокрема запорозького козацтва. Наведено історичні приклади лікування природними засобами, методи і засоби збереження здоров'я козаків, які передалися в народній медицині та традиціях. Зроблено опис принципів поняття «козацька медицина». Визначено сучасну проблематику правового забезпечення розвитку етнічних традицій збереження здоров'я.

Висновки. Запропоновано висновки та рекомендації до вирішення проблематики, наведеної у статті. Обґрунтовано необхідність наукового мультидисциплінарного дослідження поняття

«козацька медицина» та впровадження її основних принципів і постулатів у сучасну систему охорони здоров'я (профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію) та систему підготовки висококваліфікованих кадрів у сфері охорони здоров'я, а також у систему права та систему законодавства. Розглянуто можливі напрями розвитку механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я з метою утвердження та забезпечення попереджувально-профілактичного характеру, комплексного соціального, екологічного, медичного та реабілітаційного підходу до охорони здоров'я як одного з основних принципів охорони здоров'я, закріпленого чинним законодавством України.

Ключові слова: здоров'я, збереження здоров'я, здоровий спосіб життя, козацька медицина, традиції, етнос, право.

The purpose of the article: to analyze health-preserving interventions based on ethnic traditions, to determine their impact and significance in the system of measures aimed at strengthening the health of the population, preventing the occurrence of diseases and increasing life expectancy, to outline ways of implementation in the health care system.

Material and methods. The article examined the works of scientists on health preservation based on Ukrainian ethnic traditions and Cossack medicine, historical and biographical sources, international legal acts, regulatory legal acts of Ukraine that regulate health care issues. The study used methods of analysis, synthesis, deduction, induction, extrapolation, system-structural and doctrinal methods.

Results. The article analyzes health-preserving interventions based on ethnic traditions of health improvement. The conceptual apparatus of a healthy lifestyle and its components is considered. A system of components of human health and development is proposed in the context of seven factors that influence the process of a healthy human existence in nature and in society. The concept of «health» is defined in the context of a seven-factor system of health preservation. The incomplete definition of the traditionally accepted concept of «health» in the philosophical aspect is noted. The difference between the concept of health as a «state» and a «process» is determined.

Aspects of seven factors of human health are considered: physical, physiological, mental, energetic, spiritual, social, and ancestral. The inconsistencies of modern legal definitions with the philosophical aspects of these concepts are shown. The basic concept of human health as «life forces» in the context of ethnic traditions is noted. The article describes folk beliefs, worldviews regarding a healthy lifestyle and its traditions.

The definitions of: physical, physiological, mental, energetic, spiritual, social, and family health are characterized. The connections between these components of a healthy lifestyle are determined.

The article shows and describes the traditions of a healthy lifestyle of the Ukrainian people, in particular the Zaporozhian Cossacks. Historical examples of treatment with natural remedies, methods and means of preserving the health of the Cossacks, which have been passed down in folk medicine and traditions, are given. The principles of the concept of «Cossack medicine» are described. The modern issues of legal support for the development of ethnic traditions of preserving health are determined.

Conclusions. Conclusions and recommendations for solving the problems presented in the article are proposed. The need for scientific multidisciplinary research of the concept of «Cossack medicine» and the implementation of its basic principles and postulates into the modern health care system (prevention, diagnostics, treatment and rehabilitation) and the system of training highly qualified personnel in the field of health care, as well as into the legal system and the legislative system, is substantiated. Possible directions for the development of public management mechanisms in the field of health care are considered in order to establish and ensure a preventive and preventive nature, a comprehensive social, environmental, medical and rehabilitation approach to health care as one of the basic principles of health care, enshrined in the current legislation of Ukraine.

Key words: health, health preservation, healthy lifestyle, Cossack medicine, traditions, ethnicity, law.

Вступ. В умовах глобалізації та технократичного прогресу сучасна система охорони здоров'я дедалі більше віддаляється від природних і традиційних уявлень про здоров'я як гармонію тіла, душі та середовища. Існує нагальна потреба у переосмисленні підходів до збереження здоров'я, зокрема через призму філософсько-правових аспектів, що вкорінені в етнічних тра-

диціях. Етнічна культура українського народу, як і багатьох інших народів, містить у собі глибокі знання про способи самозцілення, профілактику хвороб, етичні норми співіснування людини з природою та суспільством. Стаття 49 Конституції України визначає право кожного громадянина України на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [6].

Однак етнічні традиції збереження здоров'я людини залишаються не визначеними в офіційній медичній та правовій практиці. Проблема полягає у відсутності цілісної філософсько-правової концепції, яка б об'єднувала етнічну спадщину із сучасними вимогами до охорони здоров'я. Актуальність теми посилюється також необхідністю гуманізації права в медичній сфері та формування правосвідомості, заснованої на цінностях гармонії, відповідальності та спадкоємності культурних практик.

Зміст численних наукових публікацій свідчить про те, що загальну філософсько-правову позицію відносно підходів до збереження здоров'я на основі етнічних традицій недостатньо сформовано. Наукові праці й публікації вчених А. Коноха, Є. Приступи, А. Цюся, Н. Деделюк, О. Притули, М. Аніщенка та ін. свідчать про присутність проблематики в питанні етнічних традицій здорового способу життя, їх філософського і правового підґрунтя не тільки в українській, а й у світовій науці [10, с. 96]. Оцінюючи сьогодинішній стан, можна констатувати, що в науці, незважаючи на численні спроби, поки не було здійснено повного системного аналізу проблем філософського та правового аспекту системи збереження здоров'я на основі етнічних традицій. Тому аналіз філософських та правових засад системи збереження здоров'я на основі етнічних традицій і водночас практичні пропозиції упровадження їх у сучасну систему збереження здоров'я у всіх сферах діяльності людини визначають цей процес актуальним і важливим для подальшого розвитку суспільства. Особливо це питання є актуальним в умовах тривалої російсько-української війни, коли поєднання сучасних досягнень у збереженні здоров'я з традиційними етнічними відіграють роль у формуванні основ національної самоідентичності та самосвідомості особистості й суспільства.

Мета статті: проаналізувати здоров'я-збережувальні інтервенції на основі етнічних традицій, визначити їхні вплив та значення в системі заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я населення, запобігання виникненню

хвороб та збільшення тривалості життя, окреслити шляхи впровадження в систему охорони здоров'я.

Матеріал та методи. У статті досліджувались праці вчених із питань збереження здоров'я на основі українських етнічних традицій та козацької медицини, історичні та біографічні джерела, міжнародно-правові акти, нормативно-правові акти України, що регулюють питання охорони здоров'я. Використовувалися методи аналізу, синтезу, дедукції, індукції, екстраполяції, системно-структурний та доктринальний методи.

Результати дослідження. Стан сучасної науки, безпосередньо теоретико-методичної бази щодо здорового способу життя людини потребує нових підходів, оскільки напрям збереження здоров'я має необхідність постійної кореляції у підходах. Це зумовлено сучасними викликами розвитку суспільства, зокрема науково-технічним процесом, глобалізацією світового суспільства та причинами, викликаними цими двома складовими чинниками впливу на сучасне життя людини. Виникає необхідність у створенні фундаментальної філософської основи, яка б стала базовим чинником для реформації правової системи до використання етнічних традицій у сучасній системі збереження здоров'я. Визначення понятійного апарату напряму здорового способу життя має мати стійку філософську основу, яка повинна бути прийнятною для людини. Це може базуватися на народних традиціях, оскільки останні збереглися історично в процесі формування і виживання етносу та народу.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає поняття здоров'я як «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки як відсутність хвороб і фізичних дефектів» [1]. Проте хочемо зауважити, що саме уособлення здоров'я з поняттям «стану» неповно відображає це явище в житті людини, оскільки саме здоров'я є постійно змінним станом у житті. Тому, розглядаючи здоров'я як стан, можна констатувати його виміри лише на конкретний часовий момент, що не може забезпечити повному

визначенню рівня здоров'я людини. За все життя стан здоров'я людини постійно змінюється, людина об'єктивно хворіє на різні застудні захворювання, її фізичний і фізіологічний стани змінюються відповідно до кліматичних умов, психічний стан змінюється за змін соціальних, енерго-інформаційних умов життя людини. А отже, на нашу думку, правильно розглядати поняття «здоров'я» як процес, тобто постійну зміну станів людини в той чи інший час. З іншого боку, сама організація ВООЗ визначена своїм Статутом як спеціалізована установа Об'єднаних Націй відповідно до положень ст. 57 Статуту Об'єднаних Націй [16]. Статус громадської установи може надавати можливість лише експертно-дорадчої функції у формуванні правових засад у сфері здоров'язбереження. Неточності в поняттях і термінах із неврахуванням етнічних особливостей може призвести до дисгармонії у практичному втіленні процесу здоров'язбереження і нестабільному існуванні системи в країні. Лише поєднання етнічних традицій та сучасних визначень має можливість удосконалити філософсько-правову основу системи здоров'язбереження.

Під час визначення понять з урахуванням етнічних традицій варто звернутися до народних понять у цій сфері, які передаються в історичній культурній спадщині: переказах, прислів'ях, традиціях, звичаях. В Україні зберіглося поняття «козацького» здоров'я. Саме словосполучення «козацьке здоров'я» в українській традиції є наративом, який уособлює собою «ідеальне» або «абсолютне» здоров'я. У традиційній побутовій культурі в Україні часто бажають «міцного козацького здоров'я». Ці слова вимовляють на рівні підсвідомості, і саме це словосполучення увійшло в повсякденну мову українців [12, с. 83]. Цьому є пояснення, бо саме козаччина стала основою для формування сучасної української культури, у тому числі й культури здоров'язбереження. На думку А. П. Коноха, О. Л. Притули, в Україні в часи існування Запорозької Січі існувала традиція здорового способу життя в самому способі життя українця, козака і в процесі виховання молодого покоління [11, с. 59].

Народні перекази та історичні факти донесли до наших часів багато згадок про міцне здоров'я козаків. Так, за оповіданнями сучасника Запорозької Січі 116-річного козака Івана Розсолоди, свідчення якого записав дослідник запорозького козацтва Д.І. Яворницький, запорожці жили активно понад 100 років завдяки своєму специфічному способу життя: «Ростом вони були народ середній, а тільки що кріпкий, дебелий, хвабрий, з виду мордатий, наче пообточуваний. Не знали вони ні «соб», ні «цабе», від того і здорові були. Тоді така поведення була, що парубки год до двадцяти ходили без штанів і роботою не дуже-то утруждали себе. Від того вони і здорові і довговічні були. Тепер народ слабий та порожній, здоров'я нема і недовговічний: як дев'яносто год прожив, так не баче і стежки під собою, а тоді у сто літ тільки в силу вбрався. Довго жили та й весело» [2]. Відомо, що одним із критеріїв здорового способу життя людини і суспільства є активне довголіття населення. І перекази свідчать про те, що запорозькі козаки, котрі не гинули у війнах, жили активно довго, понад 90–100 років, що в XVI–XVIII ст. уважалося надприродним. Аналіз тривалості життя козацтва свідчить про факти, що старшина останньої Запорозької Січі у переважній більшості прожила понад 100 років, зберігаючи, за свідченнями сучасників, активність у житті. Осавул Війська Запорозького Лазарь Остапович Глоба (1689–1773) прожив 104 роки, генеральний кошовий суддя Війська Запорозького Микита Леонтійович Корж (1731–1835) – 104 роки. За твердженнями свідків, «у віці 105 років ще був досить бадьорим і помер від застуди, яку дістав, збираючи по околицях милостиню на будівництво нової церкви. Його поховали коло вітаря нової Михайлівської церкви» [7]. Цікаво, що у запорожців традиція довголіття, можливо, була закладена на генетичному рівні. Так, батько М. Л. Коржа прожив 115 років, дід – 85, прадід – 89. Кошовий отаман Петро Іванович Калнишевський (1690–1803) прожив 113 років, при цьому він пробув у в'язниці Соловецького монастиря 25 років і після звільнення у віці

111 років (1801) ще прожив ченцем у монастирі два роки [3]. За свідченнями іноземців, у XVI–XVIII ст. козаки помирали в глибокій старості [15]. Історичний факт показує, 22 червня 1737 р. під час Очаківського походу на 77-му році життя помер кошовий отаман Малашевич, але не від старості, а від сонячного удару – «прохворівши декілька днів лихоманкою». Військовий старшина Іван Бурнос «у похилих літах» у 1774 р. особисто брав участь у боях із ворогом і гарцював на своєму жеребці перед товариством [11, с. 55].

Дискусія. У середовищі запорозького козацтва в XVI–XVIII ст. склалася система збереження здоров'я та лікування, яка отримала назву «козацька медицина». Ми погоджуємося з думкою дослідника козацької медицини А. Пастернака, що козацька медицина мала відмінності і свою специфіку відносно української народної медицини, а саме: була оригінальною, виживальною, прикладною, яка використовувала природні чинники збереження здоров'я і лікування [9].

Здоровий спосіб життя в середовищі запорозького козацтва склався в часи козаччини і передавався традиційно в побутовому житті українського суспільства. А. Кащенко описує розклад дня запорозького козака у праці «Оповідання про Славне Військо Запорозьке Низове» [4]. Аналіз здорового способу життя запорозького козака показав його складники, які можна використовувати і нині: здоровий менталітет, рухова, активність, здорове дихання, питний режим, здорове і раціональне харчування, очищення організму, заходи зі зміцнення захисту організму (імунітет).

А. П. Конох та О. Л. Притула наголошують на чотирьох складниках здоров'я, які формували здоровий спосіб життя козацтва: фізичному, духовному, психічному і соціальному [11, с. 17]. Погоджуючись із цими складниками, варто зауважити, що аналіз етнічних традицій здоров'язбереження українців та інших народів світу показав, що здоров'я людини варто розглядати із семи факторів, які утворюють систему збереження здоров'я: фізичного, фізіологічного, психічного, енергетичного, духовного, соціального, родового [13, с. 418].

Теорією науки про збереження здоров'я зафіксовано понад 600 визначень поняття «здоров'я». Виходячи із семи факторів розгляду цього поняття, А. П. Конохом та О. Л. Притулою сформовано визначення поняття «здоров'я», за яким «здоров'я – це природний запас життєвих сил людини, який змінюється протягом життя і передається у спадок» [5, с. 130].

Відповідно до цього, автори статті роблять визначення поняття «здоровий спосіб життя» як способу життя людини, за якого зростають його життєві сили. В основі концепції семифакторної системи здоров'я лежить поняття «життєвих сил людини», які визначають внутрішню суть життєдіяльності людини в різних аспектах життя, – від фізичного до соціального. Ми погоджуємося з визначенням, що «життєва сила людини – спектр енергій, які знаходяться в організмі людини, витрачаються на життєдіяльність і поповнюються із зовнішнього середовища та є основою для повноцінного функціонування людини в природі і суспільстві» [12, с. 81]. Ці вищенаведені визначення можуть становити філософську основу здорового способу життя на основі етнічних традицій і потребують правового визначення й імплементації як у сучасну систему охорони здоров'я, так і систему права та законодавства.

Так, ст. 74¹ Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено право на зайняття народною медициною (цілительством). Ця ж норма містить і поняття народної медицини (цілительства), але не містить поняття «здоров'язбереження» [8]. Хоча поняття «збереження здоров'я» містить порівняно новий Закон України «Про систему громадського здоров'я», зазначеному поняттю у вказаному Законі відведено важливе місце. Так, згідно зі ст. 39 Закону України «Про систему громадського здоров'я», збереження здоров'я охоплює комплекс заходів, спрямованих на підвищення спроможності населення до контролю власного здоров'я та його детермінант, а також покращення показників здоров'я. Наступна ст. 40 вищевказаного Закону визначає комплекс заходів

щодо збереження здоров'я та сприяння здоровому способу життя, серед яких є освітні, наукові, культурні, соціально-економічні заходи (наприклад, гранти інституціям громадянського суспільства для просування здорового способу життя, соціальна реклама здоров'язбереження, формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя у молоді тощо) [14]. Однак чинне законодавство України поки що не містить визначення такого ключового поняття, як «козацька медицина», ефективність якого доведена багатовіковою історією козацтва.

Висновки.

– Здоров'я людини – це цінність не лише біологічна, а й духовна, яка потребує цілісного підходу. Воно тісно пов'язане з моральними та правовими нормами суспільства.

– Етнічні традиції українського народу містять багатий досвід збереження здоров'я, зокрема в обрядах, харчуванні, ставленні до природи, молитвах і звичаях. Вони формують цілісний світогляд і служать джерелом внутрішньої гармонії.

– Інтеграція здоров'язбережувальних інтервенцій на основі етнічних традицій із сучасними підходами до здорового способу життя дає змогу сформувати більш ефективну модель охорони здоров'я, орієнтовану на духовно-моральний розвиток особистості, а також підвищення якості та тривалості життя.

– Формування культури здоров'я має здійснюватися через освіту, зокрема через залучення етнічних компонентів у виховний процес і правову освіту.

– Поняття «козацька медицина» є культурним історичним надбанням українського народу, що потребує детальних наукових досліджень. Імплементация основних принципів та постулатів козацької медицини в сучасну систему охорони здоров'я, вищу освіту галузі знань «Охорона здоров'я», правову систему та систему законодавства має бути ціннісним орієнтиром розвитку державних механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я та запорукою комплексного соціального, екологічного, медичного та реабілітаційного підходу до охорони здоров'я як

одного з основних установлених законодавством принципів охорони здоров'я.

Література

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. Статут. URL: <https://www.who.int/ru/about/governance/constitution>
2. Життя козаків-запорожців: Іван Розсолода – син січовика, 116-річний інформатор Дмитра Яворницького. *Студія Му.* URL: <https://my.etn.ua/info/novyny/zhyttja-kozakiv-zaporozhciv-ivan-rozsoloda/#zdorovja>
3. Калнишевський Петро. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE_%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9
4. Кащенко А. Оповідання про Славне Військо Запорозьке Низове. URL: <http://kaschenko.us.org.ua/>
5. Конох А.П., Притула О.Л. Етнічні традиції здорового способу життя як основа здоров'язбереження студентів вищих навчальних закладів. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2019. № 23. Т. 2. URL: http://www.apn-journal.in.ua/archive/23_2019/part_2/26.pdf
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Корж Микита Леонтійович. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B6_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0_%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
9. Пастернак А. Козацька медицина. *Українське життя в Севастополі.* URL: http://ukrlife.org/main/minerva/cossak_m.htm
10. Притула О.Л., Конох А.П. Традиції козацької педагогіки як підґрунтя системи збереження здоров'я молоді в сучасному суспільстві. *Інноваційна педагогіка.* 2019. Вип. 14. Т. 1. № 14. С. 96–100.
11. Притула О.Л., Конох А.П. Здоровий спосіб життя в козацькій традиції Спас.

Вісник Запорізького національного університету. Фізичне виховання і спорт. 2012. № 1(7). С. 54–59. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-1/054-59.pdf>

12. Притула О.Л. Сім факторів здоров'я людини в контексті етнічних традицій збереження здоров'я людини. *Минуле і сучасність. Гуманітарні аспекти глобальних соціальних процесів* : монографія / О.Г. Алексєєв, М.А. Аніщенко, Г.М. Буканов ; Міжнародна академія соціально-правових наук та публічного управління. Словацька Республіка, 2024. 139 с. <https://asls.academy/monographs-1/>

13. Притула О.Л. Теоретичні засади формування системи здоров'я у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту на етнічних традиціях. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXX Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, м. Запоріжжя, 10 листопада 2021 р. Запоріжжя : КПУ, 2021. 468 с.

14. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>

15. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів : Світ, 1991. 129 с.

16. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. *Ліга Закон*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU45001U?an=2&ed=1945_06_26

References

1. Vsesvitnya orhanizatsiya okhorony zdorov"ya. Statut. Ofitsiyna internet storinka [World Health Organization. Statute. Official website]. Available at: <https://www.who.int/ru/about/governance/constitution/>

2. Zhyttia kozakiv-zaporozhtsiv: Ivan Rozsoloda – syn sichovyka, 116-richnyi informator Dmytra Yavornytskoho [Life of the Zaporizhzhia Cossacks: Ivan Rozsoloda – Son of a Sich Warrior, 116-Year-Old Informant of Dmytro Yavornytskyi] [Electronic resource]. Studiia My. Official website. Available at: <https://my.etnoua.info/novyny/zhyttja-kozakiv-zaporozhciv-ivan-rozsoloda/#zdorovja>

3. Kalnyshevskiy Petro [Electronic resource]. Wikipedia. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Petro_Kalnyshevskiy

4. Kashchenko A. Opovidannia pro Slavne Viisko Zaporozke Nyzove [Stories About the Glorious Zaporizhzhia Host] [Electronic resource]. Available at: <http://kaschenko.us.org.ua/>

5. Konokh A.P., Prytula O.L. (2019). Etnichni tradytsii zdorovoho sposobu zhyttia yak osnova zdoroviazberezhennia studentiv VNZ [Ethnic Traditions of a Healthy Lifestyle as the Basis for Health Preservation of University Students]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Topical Issues of the Humanities]. 23, vol. 2. Available at: http://www.apn-journal.in.ua/archive/23_2019/part_2/26.pdf

6. Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]: Law of Ukraine. (1996). № 254k/96-VR dated June 28. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Korzh Mykyta Leontiiovych [Electronic resource]. Wikipedia. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Korzh_Mykita_Leontiiovych

8. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ya: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII [Fundamentals of Ukrainian Health Legislation: Law of Ukraine № 2801-XII, 19.11.1992] [Electronic resource]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

9. Pasternak A. Kozatska medytsyna [Cossack Medicine] [Electronic resource]. Ukrainian Life in Sevastopol. Available at: http://ukrlife.org/main/minerva/cossak_m.htm

10. Prytula O.L., Konokh A.P. (2019). Tradytsiyi kozats'koyi pedahohiky yak pidgruntya systemy zberezhennya zdorov'ya molodi v suchasnomu suspil'stvi [Traditions of Cossack pedagogy as the basis of a system for preserving the health of youth in modern society]. *Innovatsiyna pedahohika: naukovyy zhurnal* [redaktsiyna kolehiya: Baysha K.M. ta in.]. Odesa: Prychornomors'kyy naukovo-doslidnyts'kyy instytut ekonomiky ta innovatsiy. V. 14. T. 1. 14. P. 96–100.

11. Prytula O.L., Konokh A.P. (2012). Zdorovy sposib zhyttia v koza'tskii tradytsii Spas [Healthy Lifestyle in the Cossack Tradition of Spas]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Fizychnye vykhovannia i sport* [Bulletin of Zaporizhzhia National University. Physical Education and Sports]. 1(7). P. 54–59. Available at: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-1/054-59.pdf>

12. Prytula O.L. (2024). Sim faktoriv zdorov'ya lyudyny v konteksti etnichnykh tradytsii [Seven Factors of Human Health in the Context of Ethnic Traditions]. *Mynule i suchasnist. Humanitarni aspekty hlobalnykh sotsialnykh protsesiv*

[Past and Present. Humanitarian Aspects of Global Social Processes]: monograph. O.H. Alekseyev, M.A. Anishchenko, H.M. Bukanov [et al.]. Svit, Slovak Republic: International Academy of Social and Legal Sciences and Public Administration. 139 p. Available at: <https://asls.academy/monographs-1/>

13. Prytula O.L. (2021). Teoretychni zasady formuvannia systemy zdorov'ya u maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu na etnichnykh tradytsiiakh [Theoretical Foundations for the Formation of a Health System for Future Specialists in Physical Culture and Sports Based on Ethnic Traditions]. Nauka i vyshcha osvita [Science and Higher Education]: Proceedings of the 30th International Scientific Conference of Students and Young Scientists, Zaporizhzhia, Nov. Zaporizhzhia: Classical Private University. P. 468.

14. Pro systemu hromadskoho zdorov'ya: Zakon Ukrainy vid 06.09.2022 № 2573-IX [On the Public Health System: Law of Ukraine No. 2573-IX, 06.09.2022] [Electronic resource]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>

15. Sychynskyi V. (1991). Chuzhyntsi pro Ukrainu [Foreigners About Ukraine]. Lviv: Svit. 129 p.

16. Statut Orhanizatsii Ob'yednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnoho Sudu [Statute of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice]. [Electronic resource]. Liga Zakon. Official website. Available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU45001U?an=2&ed=1945_06_26

Прийнято до публікації: 12.06.2025

Опубліковано: 30.07.2025

Accepted for publication on: 12.06.2025

Published on: 30.07.2025